

ЛІНГВІСТЫЧНАЯ СПАДЧЫНА І.І.НАСОВІЧА ЯК МОЎНАЯ КРЫНІЦА

З.І. Бадзевіч, В.П. Трайкоўская

НАЗВЫ АБРАДАВАГА АДЗЕННЯ Ў «СЛОЎНІКУ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ» І.І. НАСОВІЧА

Ткацтва заўсёды лічылася на Беларусі адной з важнейшых сфер вытворчай дзейнасці, і не было больш паважанай прафесіі ў беларускай вёсцы, чым кравец або краўчыха. Адпаведныя віды адзення суправаджалі чалавека ад нараджэння да самай смерці.

Пры знаёмстве з лексічным складам Слоўніка беларускай мовы І.Насовіча [1] можна вылучыць значную колькасць самых разнастайных найменняў адзення і прадметаў, звязаных з ім, што дае падставу гаварыць пра іх як пра асобны тэматычны пласт. Сярод іх лексемы, якія абазначаюць агульныя назвы адзення: *одежа, надзенне, плацце, шата* і інш.; агульныя назвы верхняга і сподняга мужчынскага і жаночага адзення: *андаракъ, кошуля, панева, саянь, шугай* і інш.; назвы мужчынскага адзення: *кунтушь, плюдры, сурдукъ, хракъ* і інш.; назвы жаночага адзення: *кабатъ, котанка, шушунъ, мантылька* і інш.; назвы дзіцячага адзення: *лелечка, рубаценка, штоненки* і інш.; назвы абутку: *кеньги, пантопель, чеботы, черевіки* і інш.

У асобную тэматычную групу мэтазгодна выдзеліць назвы абрадавага і рытуальнага адзення, перш за ўсё царкоўнага, якія з'яўляюцца тэрмінамі, паколькі ў сваім ужыванні абмежаваны спецыяльнай сферай (сферай рэлігійнага жыцця) і не ўваходзяць у паўсядзённы камунікатыўны ўжытак усіх насельнікаў Беларусі. Да іх адносяцца: *альба, богомолле, габить, риза, чернь* і інш.

Лексема *риза* зафіксавана ў Слоўніку ў двух значэннях. Значэнне слова *риза* 'раса' з'яўляецца родавым паняццем у дачыненні да астатніх лексем дадзенай лексіка-семантычнай групы. Па даных СЦСРЯ *ряса* абазначае верхняе адзенне свяшчэннаслужыцеляў, манахаў і манахінь [2; 4, с. 85]. У сучаснай беларускай літаратурнай мове слова *раса* мае значэнне 'верхняе доўгае адзенне праваслаўнага духавенства, сшытае ў талію, з шырокімі рукавамі' [3; 4, с. 641].

Улічваючы прынцып прыналежнасці адзення свяшчэннікам (свяшчэннаслужыцелям) ці манахам (манашкам), усе словы аналізуемай групы можна падзяліць на дзве падгрупы.

У першую ўваходзяць назвы *риза, апараты, уборъ*. Яны маюць агульнае значэнне 'свяшчэнніцкае верхняе адзенне, якое надзяваюць у час набажэнства'. У сучаснай беларускай літаратурнай мове слова *риза* мае два значэнні 'адзенне, якое надзявае свяшчэннік у час набажэнства' і 'металічная накладка на іконах, якая пакідае адкрытымі толькі здымак твару і рук' [3; 4, с. 735]. У сучасных

брагінскіх гаворках лексема *рыза* пашырыла свой семантычны аб'ём і абазначае назву рознага старога адзення, у тым ліку асобных яго відаў: пінжака, спадніцы, світы і інш. [4, с. 73]. Што тычыцца наймення *апараты*, то яно не сустракаецца ў слоўніках беларускай мовы.

Да гэтай падгрупы адносіцца і лексема *альба*, якая падаецца ў значэнні 'белая кашуля, што надзяваюць рымска-каталіцкія свяшчэннікі пры набажэнстве'. Як адзначае А.М. Булыка, слова *альба* (*алба*) 'белая рыза ксяндза' запазычана ў 1592 г. са старапольскай мовы ад *alba* < лац. *alba* [5, с. 177]. Дадзеная назва не кадыфікавалася ў сучаснай беларускай мове і не зафіксавана ў дыялектных слоўніках ХХ ст.

Такім чынам, сярод існаваўшых у беларускай мове ХІХ ст. слоў са значэннем 'свяшчэнніцкае верхняе адзенне, якое надзяваюць у час набажэнства' ў сучаснай беларускай мове з'яўляюцца нарматыўнымі толькі два – *рыза*, *раса*.

Другая падгрупа прадстаўлена словамі *габить*, *чернь* з агульным значэннем 'манаскае адзенне'. Цікава, што І.Насовіч зафіксаваў лексему *чернь* і ў значэнні 'чорнае жалобнае адзенне'. Гэтыя назвы ў слоўніках беларускай мовы ХХ ст. не зафіксаваны. Да рытуальных найменняў адносяцца *багамолле* і *ризка*.

Лексема *богомолле* занатавана ў значэнні 'яўрэйскі малітоўны ўбор', а слова *ризка*, памянш. *ризочка* пададзена ў значэнні 'кашулька або палатно, якое ўжываецца для прыняцця немаўляці ад купелі'. Назвы *багамолле* і *ризка* ў беларускіх дыялектных і літаратурных лексікаграфічных крыніцах не адзначаюцца.

Слоўнік беларускай мовы І.Насовіча займае значнае месца ў айчынным лексікаграфіі. Ён утрымлівае багаты фактычны матэрыял для вывучэння гісторыі беларускай мовы, у прыватнасці дыялектнай лексікалогіі.

Літаратура

1. Насовіч, І.І. Слоўнік беларускай мовы / І.І. Насовіч. – Мінск: БелСЭ, 1983. – 756 с.
2. Словарь церковно-славянского и русского языка: в 4 т. /Сост. втор. отд. Император. Акад. наук. – СПб., 1847 – 1867.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / АН БССР, Ін-т мовазн. імя Я.Коласа; Пад агул. рэд. акад. К.Крапівы. – Мінск: БелСЭ, 1977-1982. – Т. 1-5.
4. Булыка, А.М. Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV – XVIII стст./ А.М. Булыка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980. – 256 с.
5. Купрэнка, В.А. Дыялектныя назвы адзення ў брагінскіх гаворках/ В.А. Купрэнка // Беларуская мова і мовазнаўства. – 1974. – Вып. 1.